

Ewa IR

*Szkoła Podstawowa nr 58 im. T. Kościuszki
w Krakowie*

Nauczyciel w kontekście zmian społecznych

Abstract: Teacher in the Context of Social Changes

In following article author describes influence of social changes on teacher's position and role in today's society, and how his role evolves in today's school. These are not simple changes, they are caused by ongoing globalization, or they can be forced from above. To cope with these needs teacher must have certain psychological predispositions, creative personality which is open for another human being and top class qualifications and competences. That is why the author describes the meaning of lifelong education in context of gaining new levels of professional promotions.

Key words: teacher, social changes, professional promotion, lifelong education

Słowa kluczowe: nauczyciel, zmiany społeczne, awans zawodowy, kształcenie ustawiczne

Zmiana jest wpisana w naszą rzeczywistość. Tę prawidłowość dostrzegli już pierwsi filozofowie (por. Głazewski, 2013, s. 18). Zmiana jest także podstawową cechą społeczeństw. We współczesnym świecie wyraźnie widać, jak intensywny może być to proces. Zmiany w społeczeństwie wywołane są przez wiele czynników, m.in. politycznych i ekonomicznych, a także przez rozwój technologiczny. Wymusza to na grupach społecznych i poszczególnych jednostkach zaadaptowanie się do nowych realiów (Szkolak i in., 2013, s. 87). Tematem niniejszego artykułu jest omówienie wpływu zmian społecznych na rolę i funkcję nauczyciela.

Zmiana społeczna powoduje różnicę w systemie społecznym. Może ona zachodzić na wielu płaszczyznach. Zdaniem P. Sztompki zmiany dokonujące się w społeczeństwie mogą dotyczyć trzech rodzajów procesów: przeobrażeń struktury istniejącego systemu, jego składu oraz funkcji, jakie pełnią dane elementy społeczeństwa. Wszelkie zmiany należy łączyć z pojedynczymi epizodami, które oznaczają przejście z jednego systemu do drugiego, nie zawsze doskonalszego (Sztompka, 2012, s. 495–496).

W przypadku nauczycieli trzeba mówić przede wszystkim o zmianie ról. Słusznie jednak zauważa J. Szempruch, że zmiany społeczne powodują konieczność zdefiniowania roli nauczyciela. Jego zadaniem staje się dokonywanie w sposób rzetelny opisu rzeczywistości, inicjowanie działań twórczych oraz przekazywanie uniwersalnych wartości. Nauczyciel ma za zadanie wyjaśnianie zjawisk zachodzących w świecie i w związku z tym musi podjąć nowe wyzwania. Coraz silniej akcentuje się funkcję wychowawczą nauczyciela, spychając na dalszy plan funkcję dydaktyczną. Dzieje się tak, ponieważ dynamiczny charakter zmian społecznych sprawia, że szkoła staje się miejscem życia społecznego, kształtowania jego reguł zgodnie z przyjętymi wzorcami kulturowymi. Trzeba mieć bowiem świadomość, że uczniowie przychodzą do szkoły z normami i wzorcami, które wynikają z przemian życia rodzinnego i społecznego. Nauczyciel musi umieć dostrzec i zrozumieć problemy uczniów. Szybko zmieniający się świat i postępująca globalizacja wymagają odpowiedniego przygotowania nauczycieli do funkcji, jaką pełnią w edukacji (Szempruch, 2012, s. 7–8).

Zmiany społeczne wymuszają więc dostosowanie się do nich nauczycieli, co nie jest rzeczą łatwą. Przede wszystkim należy podkreślić, że o procesach twórczych przekształceń decydują dwie grupy czynników. Do pierwszej należy zaliczyć właściwości, które stanowią elementy konstytutywne struktur społecznych, a więc: otwartość, tolerancja, pluralizm, oryginalność, elastyczność, heterogeniczność itd. Można je określić mianem uwarunkowań socjologicznych. Druga grupa właściwości to uwarunkowania psychologiczne jednostek, rozumiane w bardzo szerokim znaczeniu. Ta grupa obejmuje: osobowość, sposób myślenia, postawy itd. (Sztompka, 2012, s. 447–448).

Uwarunkowania psychologiczne są niezwykle istotne, gdyż decydują o tym, jaką postawę wobec zmian przyjmie jednostka. Nauczyciele, zdobywając doświadczenie, przyzwyczajają się do określonych schematów, warunków odgrywania swojej roli, stąd wszelkie zmiany, np. w procesie edukacji, mogą powodować takie zachowania, jak: odrzucenie, brak akceptacji, opór czy też wycofanie się (Grochowalska, 2013, s. 37; Jurczak, 2015, s. 82). W przekonaniu K. Appelt można mówić w tym przypadku o trzech postawach: adaptacyjnej (przystosowawczej), zachowawczej oraz twórczo-adaptacyjnej. Pierwszą cechuje duże przywiązanie do otoczenia, uległość, naiwność (brak dystansu do niektórych rozwiązań), duża tolerancja, zmienna i nieuporządkowana hierarchia wartości. Postawa zachowawcza stanowi całkowite przeciwieństwo adaptacyjnej. Postawa twórczo-adaptacyjna charakteryzuje się z kolei przejściem w równym stopniu cech dwóch wcześniejszych postaw. Odznacza się dopasowaniem jednostki do otoczenia, otwartością na zmiany, jeśli są one racjonalne, dostosowaniem zachowania do istniejących warunków, umiejętnością współpracy z innymi, zróżnicowanym, ale zarazem uporządkowanym systemem wartości itp. (Appelt, 2005, s. 7–9). Według tej autorki nauczyciel powinien przyjąć właśnie

ostatnią z opisanych postaw. Chodzi tu nie tylko o pewne predyspozycje psychologiczne, ale również o zrozumienie procesów społecznych oraz posiadane kwalifikacje zawodowe. Nauczyciel musi wybiegać w przyszłość, gdyż, jak zaznacza M. Szymański, edukuje i wychowuje dzieci, które są przygotowywane do odgrywania określonych ról społecznych. Co więcej, w przekonaniu tego autora zachodzące obecnie zmiany na płaszczyźnie relacji społecznych, gospodarki, rozwoju technicznego i naukowego rodzą potrzebę ustawicznego kształcenia (Szymański, 2013, s. 8). Problem ten dotyczy również nauczycieli, których zadanie sprowadza się do bycia przewodnikiem młodego człowieka po świecie wiedzy. Jedynie dzięki połączeniu kompetencji i kwalifikacji nauczyciel będzie mógł dostosować się do przemian, jakie zachodzą we współczesnym świecie. Trzeba bowiem uwzględnić to, że profesjonalizm nauczyciela nie sprowadza się wyłącznie do posiadania wiedzy metodycznej i specjalistycznej. Niemalże znaczenie mają także poglądy, postawy, zainteresowania, stosunek do innych, do kultury, świata przyrody itd. Dlatego obecnie rola nauczyciela polega na rozumieniu kierunku przemian oraz aktywnym uczestnictwie w nich. Nauczyciele muszą stwarzać uczniom warunki do wszechstronnego rozwoju, także społecznego (Kutrowska, 2008, s. 49). W związku z tym nauczyciel powinien odznaczać się takimi właściwościami osobowościowymi, aby być zarówno ekspertem w swej dziedzinie (doradcą przedmiotowym), jak i wszechstronnie wykształconym obserwatorem, reagującym na potrzeby uczniów (Czaja-Chudyba, 2013, s. 17).

Kształcenie zawodowe nauczycieli musi uwzględniać związki edukacji z rynkiem pracy, ze sferą gospodarczą, z postępowaniem technicznym. Sytuacja wymusza, aby nauczyciel był zorientowany w prognozowanych zmianach oraz w problemach, z jakimi mogą w przyszłości zetknąć się uczniowie. Zawód nauczyciela należy do tych, w których obowiązuje zasada ustawicznego kształcenia. Jego praktyka zawodowa musi także uwzględniać wielość kontekstów oddziaływania na uczniów. Ważna jest świadomość dokonujących się przemian, albowiem dzięki niej uczniowie będą w stanie zrozumieć ich istotę. To w konsekwencji prowadzi do kształtowania przez nich właściwych relacji społecznych oraz budowania systemu wartości. Nauczyciel musi więc być świadomy roli, jaką odgrywa wobec swoich uczniów (Kutrowska, 2008, s. 50).

Potrzebę ustawicznego kształcenia nauczycieli dostrzeżono w czasie przeprowadzania reformy edukacji. Wymusiła ona na wszystkich nauczycielach ciągłą pracę nad doskonaleniem się. Zgodnie z przyjętymi w 2000 r. rozwiązaniami nauczyciel, aby działać skutecznie, musi się nieustannie rozwijać. Nowelizując Kartę Nauczyciela, ustawodawca wyróżnił cztery etapy rozwoju, a mianowicie: inicjację, naśladownictwo, innowację oraz mistrzostwo zawodowe. Znamiennej cechą rozwoju zawodowego nauczyciela jest ciągłe podnoszenie kompetencji oraz dokonywanie zmian we własnej sylwetce i osobowości. Refor-

ma zakładała, że rozwój nauczyciela musi trwać przez całą jego karierę. W rzeczywistości jest to proces zindywidualizowany i złożony (Szluz, 2006, s. 109–110). Warto nadmienić, że z procesem rozwoju zawodowego wiąże się podniesienie płac nauczycieli. Stanowi to bardzo ważny czynnik motywujący do podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

Obecnie ustawa wyróżnia cztery stopnie awansu zawodowego: nauczyciel stażysta, kontraktowy, mianowany i dyplomowany. Obowiązkowy staż przed uzyskaniem stopnia nauczyciela kontraktowego wynosi dziewięć miesięcy, a nauczyciela mianowanego i dyplomowanego — dwa lata i dziewięć miesięcy (DzU, 1982, nr 3, poz. 19, z późn. zm.). Szczegóły uzyskiwania poszczególnych stopni określa Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1 marca 2013 r. (DzU, 2013, poz. 393). Stawia ono przed nauczycielami liczne wymagania, jakie muszą spełnić, aby móc piąć się po kolejnych szczeblach awansu. System ten został bowiem skonstruowany w ten sposób, aby wyróżnieni i docenieni zostali ci, którzy wykazują się kreatywnością, aktywnością i podnoszą swoje kwalifikacje zawodowe. System nie wykazuje cech obligatoryjnych, to nauczyciel sam decyduje, czy chce się rozwijać i uzyskiwać kolejne stopnie awansu.

Wymagania stawiane nauczycielom wzrastają wraz z kolejnymi stopniami awansu zawodowego. Zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem, aby zostać nauczycielem kontraktowym, kandydat musi wykazać się znajomością organizacji i zasad funkcjonowania szkoły, w której odbywa staż, umiejętnością prowadzenia zajęć, znajomością środowiska uczniów i ich problemów oraz umiejętnością omawiania obserwowanych i prowadzonych zajęć. Ubiegający się o stopień nauczyciela mianowanego musi uczestniczyć w pracach organów szkoły, które dotyczą realizacji zadań dydaktycznych, opiekuńczych i wychowawczych, podnosić kwalifikacje samodzielnie albo przez udział w różnych formach kształcenia ustawicznego, a także znać przepisy odnoszące się do systemu oświaty. Awans na nauczyciela mianowanego wymaga ponadto: umiejętności organizacji oraz doskonalenia warsztatu pracy, wykorzystywania technologii komunikacyjnych i informacyjnych, umiejętności uwzględniania w pracy potrzeb rozwojowych uczniów, znajomości współczesnych problemów społecznych, stosowania wiedzy z zakresu pedagogiki, psychologii i dydaktyki, posługiwania się przepisami prawa oświatowego. Wymagania dla nauczyciela dyplomowanego obejmują m.in.: uzyskanie pozytywnych efektów w pracy wychowawczo-dydaktycznej i w zakresie realizacji zadań na rzecz oświaty, pomocy społecznej, postępowania w sprawach nieletnich, wykazanie umiejętności dzielenia się z innymi nauczycielami wiedzą oraz identyfikowania i rozwiązywania problemów edukacyjno-wychowawczych, a także realizację przynajmniej trzech z następujących zadań: opracowania i wdrożenia w życie programu działań z zakresu oświaty, pomocy społecznej albo postępowania w sprawach nieletnich, wykonywania zadań egzaminatora okręgowej komisji egzaminacyjnej, doradcy metodycznego,

eksperta komisji kwalifikacyjnej itp., poszerzenia zakresu działań wychowawczych, dydaktycznych lub opiekuńczych szkoły, posługiwania się językiem obcym na poziomie zaawansowanym (dotyczy to również nauczycieli tych języków), wykonywania zadań na rzecz oświaty, pomocy społecznej lub postępowania w sprawach nieletnich we współpracy z instytucjami czy innymi osobami, posiadania umiejętności rozwiązywania problemów edukacyjno-wychowawczych lub uzyskania innych osiągnięć zawodowych. Spełnienie powyższych warunków oceniane jest w przypadku awansu na nauczyciela kontraktowego przez dyrektora szkoły, na nauczyciela mianowanego — przez organ prowadzący szkołę, a na nauczyciela dyplomowanego — przez organ nadzoru pedagogicznego.

Założenia awansu zawodowego należy uznać za słuszne. Nauczyciel powinien zwiększać swoje kompetencje, doskonalić warsztat pracy, rozwijać umiejętności, które będą przydatne w pracy z dziećmi (Kosztyła, 2014, s. 116). Powstaje jednak pytanie, czy zasady awansu zawodowego w rzeczywistości podnoszą kompetencje nauczyciela. Okazało się bowiem w praktyce, że awans zawodowy nauczycieli nie stanowi właściwego bodźca do podwyższenia kwalifikacji społecznych, a jest biurokratyczną, męczącą procedurą zbierania różnych dokumentów, potwierdzających odbyte szkolenia, oraz podejmowania, czasem mało racjonalnych, inicjatyw pedagogicznych (Zahorska, 2009, s. 138). Trzeba więc wyraźnie zaznaczyć, że zbiurokratyzowanie procedury awansu zawodowego nauczycieli zniweczyło pierwotny zamysł. Awans zawodowy miał podnosić kwalifikacje nauczycieli, a zarazem jakość kształcenia w polskich szkołach, ale w rzeczywistości tak nie jest. Wydaje się, że obecny system jest mało efektywny i wymaga zmiany, przynajmniej jeśli chodzi o warunki awansowania.

Z powyższych rozważań jednoznacznie wynika, że zmiany społeczne wymuszają zmianę roli nauczyciela. Przed nauczycielami stawiane są nowe wyzwania, zarówno w procesie dydaktycznym, jak i wychowawczym. Zmiany społeczne związane z postępem w różnych dziedzinach życia powodują, że nauczyciele muszą zwiększać swoje kwalifikacje, aby móc pełnić dalej funkcje edukatora i wychowawcy. Niestety, obecnie funkcjonujący system awansu zawodowego nauczycieli, mający motywować do podnoszenia kwalifikacji, wymaga przeprowadzenia zmian.

Bibliografia

- Appelt, K. (2005). *Style funkcjonowania nauczycieli w sytuacji zmiany społecznej*. „Forum Oświatowe”, nr 2, s. 6–23.
- Czaja-Chudyba, I. (2013). *Dylematy i kierunki rozwoju zdolności uczniów w przestrzeni współczesnych zmian cywilizacyjnych*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 1, nr 2, s. 7–20.

- Głazewski, M. (2013). *O naturze zmiany. Glosa pedagogiczna*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 1, nr 1, s. 15–36.
- Grochowalska, M. (2013). *Formalizm praktyki pedagogicznej w kontekście pytań o zmiany w edukacji przedszkolnej*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 1, nr 1, s. 37–48.
- Jurczak, A. (2015). *Wartości wyznawane przez pracowników naukowych vs wartości studentów*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 3, nr 2, s. 81–88.
- Kosztyła, B. (2014). *Kreatywny nauczyciel jako twórca zabaw. Z doświadczeń wolontariatu w Tajlandii i w Tanzanii*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 2, nr 1, s. 115–134.
- Kutrowska, B. (2008). *Spojrzenie na rolę nauczyciela z perspektywy różnych oczekiwań społecznych*. W: P. Rudnicki, B. Kutrowska, M. Nowak-Dziemianowicz (red.), *Nauczyciel: misja czy zawód? Społeczne i profesjonalne aspekty roli*. Wrocław: Wyd. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 49–60.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 marca 2013 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli. DzU, poz. 393.
- Szempruch, J. (2012). *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Szkołak, A., Padrón de Los Riscos, D., Paz Rodriguez, I. (2013). *European Education*. „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna”, 1, nr 1, s. 87–94.
- Szluz, B. (2006). *Awans zawodowy nauczyciela jako problem reformy oświatowej*. W: A. Śniegulska (red.), *Reforma oświatowa wobec wiedzy pedagogicznej*. Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 108–114.
- Sztompka, P. (2012). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wyd. nowe, poszerz. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Szymański, M. J. (2013). *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela. DzU, nr 3, poz. 19, z późn. zm.
- Zahorska, M. (2009). *Sukcesy i porażki systemu edukacji*. „Przegląd Socjologiczny”, nr 3, s. 119–142.